

VÝRAZNÁ ČESKÁ STOPA VE VÝCHODOHALIČSKÉ MEDYCE

PETR KALETA

Czechs were active in the Austrian part of Galicia, holding various professions (administrators, teachers, entrepreneurs, farmers, and the like). A less well known area of their activities was horticulture, in which they gained renown above all in Medyka in the eastern part of Galicia, where the director of the botanical garden was a Czech named Josef Blažek.

Key words: Medyka; horticulture; Josef Blažek; Galicia; Seweryn Łusakowski.

*Znam ja łąkę w Medyce, znam łąkę przestronną,
Gdzie po zimie najpierwej zielono i wonno,
Gdzie wiatry najrzeźwiejsze, najobfitsze rosy,
Gdzie nieraz w letnie nocy chylą się niebiosy.
[...].*

Kornel Ujejski: *Błonia Medyckie*, 1857

V době existence rakouské Haliče působilo na jejím území několik tisíc Čechů,¹ a to hlavně jako úředníci, učitelé, živnostníci, hudebníci nebo rolníci. Většina z nich žila ve Lvově nebo v okolních městečkách a vesnicích, nacházeli se však i v jiných lokalitách této provincie a zastávali i mnohá další povolání. K méně rozšířené profesi, již byli Češi známi ve východohaličské Medyce, bylo zahradnictví. Zmapovat působení českých zahradníků v Haliči je kvůli nedostatku pramenů poněkud obtížné, z dochovaných zpráv a vzpomínek však lze jejich činnost částečně rekonstruovat právě pro medyckou botanickou zahradu. Polská obec Medyka ve východní části dnešního Podkarpatského vojvodství (Přemyšlský okres) leží na polsko-ukrajinském hraničním přechodu Medyka-Szeginie (ukr. Шегині), a je tak symbolem dlouhotrvající mnohoetничnosti (Poláci, Rusíni a Židé) a mnohokulturnosti a zároveň striktně uzavírá hranici Evropské unie s východoslovanskou Ukrajinou.²

Od středověku byla Medyka důležitým střediskem na cestě mezi Malopolskem a Červenou Rusí, kvůli čemuž se vesnice nevyhnula rabování a zabíjení obyvatel při nájezdech Tatarů, Turků a Valachů. Např. v roce 1624 založili Tataři u Medyky svůj koš, z něhož podnikali nájezdy do okolí. Příhodná poloha Medyky a její relativní blízkost od Krakova, od roku 1038 do roku 1795 s několika přestávkami formálního hlavního města polského státu, měla za následek, že se zde zastavovali i nejvýznamnější polští panovníci, jimiž např. byl nejčastěji zde pobývajícím král Vladislav II. Jagello (1403, 1405, 1407, 1412, 1423, 1425, 1434) nebo další populární polský král Jan III. Sobieski (1682).³

Po prvním dělení Polska v roce 1772, kdy Medyku získali Antoni a Zofia Lubomirští, se obec stala součástí rakouské provincie Království Haliče a Vladimíru. K důležité změně došlo v roce

¹ V roce 1900 to bylo 9014 osob. Srov. ŽIVANSKÝ, T.: *Národnostní statistika Rakousko-Uherska*. In: Tobolka, Z. V. (ed.): *Česká politika*. Díl I. Praha 1906, s. 223.

² Hraniční přechod zde existuje od roku 1945, odkdy se stala polsko-sovětská hranice jednou z nejstřeženějších v Evropě.

³ Srov. KRAJEWSKI, M.: *Dzieje Medyki. Zarys monograficzny*. Rzeszów 1982, s. 15–16, 19–21.

1809, když se vlastníkem vesnice stal Józef Benedykt Pawlikowski (1770–1830), jenž se zasloužil o hospodářský rozvoj regionu. Po něm pak následovali jako vlastníci Medyky tito příslušníci rodu: Józef Gwalbert Pawlikowski (1792–1852), Mieczysław Pawlikowski (1834–1903), Jan Gwalbert Pawlikowski (1860–1939) a Michał Pawlikowski (1887–1970).

Botanická zahrada a působení Josefa Blažka

Důležitou dominantou Medyky a jejího okolí se stala od konce 18. století botanická zahrada založená Zofíí Lubomirskou. O její rozvoj se pak v 19. století značně zasloužili Pawlikowští. Pro rolnictvo z Medyky a okolí mělo v roce 1830 zároveň značný význam otevření první zahradnické školy v Haliči, což umožnil Józef Gwalbert Pawlikowski. Výuka na škole trvala tři nebo čtyři roky a vedle teorie a praxe v zahradnictví měli žáci hodiny čtení, psaní, počtů a náboženství.⁴ Ve škole, jež měla v roce 1835 dvacet učňů, probíhala výuka v polském jazyce a roční náklady na jednoho adepta zahradnictví byly šest červených zlatých⁵ (pol. czerwony złoty).⁶

Poté, co získal vzdělání botanika na předních školách rakouské monarchie, přijal v roce 1831 místo ředitele botanické zahrady v Medyce Čech Josef Blažek (1804–1856), za jehož působení získal zmíněný zahradnický ústav značné renomé a několik ze zdejších absolventů zaujalo přední místa v zahradnických institucích některých evropských i mimoevropských dvorů.⁷ Otevření školy znamenalo i značný rozvoj botanické zahrady. Víme např., že obsahovala okolo 5 000 kamélií a také nové druhy jirín. V ceníku a seznamu rostlin zachovaném z roku 1841, který je podepsán právě Josefem Blažkem, je uvedeno okolo 6 000 druhů a odrůd rostlin, což svědčí o značném bohatství botanické zahrady.⁸

Jak je z předchozího zřejmé, medycké zahradnické centrum se snažilo flexibilně reagovat na poptávku odběratelů v Haliči a v celé Evropě a podle toho také připravovalo vlastní produkci rostlin. Obchodně-botanické katalogy pečlivě sestavované a vydávané Josefem Blažkem⁹ jsou nezbytným pramenem pro dějiny zahradnictví v Medyce a o potřebách haličské šlechty v oblasti botaniky.¹⁰ Podle svědectví z roku 1845 získávali ve škole zahradnické vzdělání nejvíce Češi, kteří se pak buď vraceli domů, nebo hledali práci v bývalých polských oblastech, zejména pak v Haliči. Paradoxem zároveň bylo, že žáci automaticky dostávali příručky, knížky a materiály z oblasti zahradnictví a sadovnictví, jichž kvůli negramotnosti většina místních rolníků nemohla využívat.¹¹ Vzorem pro medyckou botanickou zahradu byla botanická zahrada v Krakově, postupně však Medyka krakovskou botanickou zahradu převýšila a stala se sama vzorem pro nově založenou botanickou zahradu ve Lvově, otevřenou v roce 1852.¹² Největší rozvoj medyckého zahradnictví je spjat právě s působením Josefa Blažka, jenž byl v celé Haliči známou osobou, o čemž svědčí i skutečnost, že o jeho náhlé smrti v roce 1856 psaly ve stručném nekrologu i populární krakovské noviny *Czas*.¹³

⁴ Tamtéž, s. 50.

⁵ Starý polský název pro zlaté mince, florény a dukáty. Poslední takovou mincí byl tzv. povstalecký dukát ražený v roce 1831 v době listopadového povstání.

⁶ SULIMIERSKI, F. – CHLEBOWSKI, B. – WALEWSKI, W.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Tom VI. Warszawa 1885, s. 238.

⁷ *Nekrolog* [Josef Blažek]. *Czas*, 18. 7. 1856, s. 4.

⁸ Srov. JANKOWSKI, E.: *Dzieje ogrodnictwa w Polsce*. Warszawa 1923, s. 128.

⁹ Srov. BLASZEK [BLAŽEK], J.: *Spis roślin w pomarańczarni i szklarni Ogródu Medyckiego, wsi w Galicji, cyrkule przemyskim leżącej. Do sprzedania będących*. Lwów 1835.

¹⁰ PIÓRECKI, N.: *Ochrona i użytkowanie ogrodów dworskich w województwie podkarpackim*. Rzeszów 2009, s. 25;

KRAJEWSKI, M.: *Dzieje Medyki. Zarys monograficzny*. Rzeszów 1982, s. 61–62.

¹¹ KRAJEWSKI, M.: *Dzieje Medyki. Zarys monograficzny*. Rzeszów 1982, s. 50–51.

¹² Tamtéž, s. 62.

Avšak již po smrti zakladatele botanické zahrady Józefa Gwalberta Pawlikowského v roce 1852 se objevily první problémy. Jeho manželka Henryka Pawlikowska nedokázala tak dobře hospodařit s komplexem botanické zahrady jako předtím Pawlikowski a finanční neshody se objevily i ve vztahu k řediteli Blažkovi a dalším zaměstnancům. Brzy po Blažkově smrti pak Mieczysław Pawlikowski s obavou o nedostatečnou péči rozhodl, že část exotických rostlin (palmy aj.) bude převezena do Lvova, kde se staly ozdobou botanické zahrady založené při Lvovské univerzitě Hiacyntem Łobarzewským (1814–1862).¹⁴

Paměti Seweryna Łusakowského

Důležitým a zároveň specifickým pramenem pro poznání botanické zahrady v Medyce, jejích četných skleníků, rozmanitého rostlinstva, tamějšího života (včetně nelehké práce) a osob okolo botanické zahrady, jsou paměti zahradníka Seweryna Łusakowského (1823 – okolo 1890), syna zchudlého šlechtice Józefa Łusakowského a bratra známého protivládního spiklence v Haliči a později činitele v emigraci Józefa Ignacyho Łusakowského, sepsané v osmdesátých letech 19. století a vydané až v polovině 20. století pod názvem *Pamiętnik Seweryna Łusakowskiego* (Warszawa 1952, 2. vyd. 1953), v nichž autor archaickým jazykem a zároveň mnohdy svérázným, nevybíravým, nekompromisním a značně subjektivním způsobem popisuje mimo jiné období, kdy se učil a pracoval v Medyce jako zahradník.

Vedle ředitele Blažka (Łusakowski jej píše jako Blaszek) podrobně zaznamenal ve svých pamětech už první setkání s pomocnými zahradníky v komplexu botanické zahrady, do níž nastoupil jako třináctiletý: „*Byli tady čtyři – tři Češi a jeden Polák, Grzegorz Ulaszewski, náš cicerone [průvodce]. Posadili jsme se, nikdo se nás na nic neptal. Jeden Čech hrál na harmoniku – rezavý, nebyl již mladý, velmi nehezský, jmenoval se Johan Erban: ten hrál; druhý, Franc Czyżek [Čížek], blondák, hezký, vysoký, ten seděl a vzdychal; třetí: malý, vychrtlý Deutsch-Bem* Karol Ressel, mazaný, avšak slabý Němčour, ten, který šil; i Grzegorz Ulaszewski, mladý, hezký, vysoký blondák. Z učně se stal tady, v Medyce, pomocníkem, byl na volné noze.*“¹⁵ Zaměstnanci se zde věnovali nejen klasickým zahradnickým pracím, ale také balení a distribuci balíků s rostlinami, které byly posílány nejen do okolních měst, ale také do Ruska, německých oblastí nebo do Vídně.¹⁶

Jako velmi tvrdého, bezlitosného člověka popsal autor majitele Medyky Józefa Gwalberta Pawlikowského, když připomněl velikonoční obyčej, kdy se pán dělil o chleba se všemi, kteří pracovali na jeho statcích: „*Ale ten chleba byl slzami a krví omytý, protože ten pan Gwalbert Pawlikowski byl prvotřídní despota, na své panské úředníky a služebnictvo nesmírný tyran. Stahoval z kůže viníky i nevinné. Bil bez lítosti svým okovaným obuškem panské úředníky, dokonce i ty vyšší.*“¹⁷

¹³ *Nekrolog* [Josef Blažek]. *Czas*, 18. 7. 1856, s. 4.

¹⁴ KRAJEWSKI, M.: *Dzieje Medyki. Zarys monograficzny*. Rzeszów 1982, s. 64.

* Deutsch-Bem – obyvatel česko-německého etnického pohraničí. Původní polský text: „*Deutsch-Bem – mieszkaniec czesko-niemieckiego pogranicza etnicznego.*“

¹⁵ *Pamiętnik Seweryna Łusakowskiego*. Warszawa 1953, s. 65. Původní polský text: „*Tu ich było czterech – trzech Czechów i jeden Polak, Grzegorz Ulaszewski, nasz cicerone. Siedliśmy, nikt nas o nic nie pytał. Jeden Czech grał na harmonii – rudy, już niemłody, bardzo brzydki, nazywał się Johan Erban: ten grał; drugi, Franc Czyżek, blondyn, przystojny, słuszny, ten siedział i vzdychał; trzeci: mały, chuderlawy Deutsch-Bem Karol Ressel, sprytny, ale słabowity Niemczyk, ten, co szyl; i Grzegorz Ulaszewski, młody, przystojny, słuszny blondyn. Z ucznia wyszedł tu, w Medyce, na pomocnika, był wolnopracujący.*“

¹⁶ *Pamiętnik Seweryna Łusakowskiego*. Warszawa 1953, s. 82.

¹⁷ Tamtéž, s. 83. Původní polský text: „*Ale ten chleb był łzami i krwią obmyty, bo ten pan Gwalbert Pawlikowski był to pierwszy despota, ogromny tyran na swoich oficjalistów i sług. Obdzierał ze skóry winnego i niewinnego. Bil bez miłosierdzia swoją kutą pałką oficjalistów, nawet wyższych.*“

Jak naopak pohlížel na Łusakowského drsná slova o Józefu Gwalbertovi Pawlikowském poslední dědic Medyky a jeho pravnuke Michał Pawlikowski, je zřejmé z podobně nekompromisně psaného dopisu z 25. 6. 1970: „*Je zajímavá věc, že když v zahraničí nejvýznačnější spisovatelé vědí, o čem píší, dnešní polský pisálek [doslovně v polském originálu perohryzálek] čerpá své inspirace z paměti poloblázna a schizofrenika, s notorickým pocitem křivdy deklasovaného šlechtice z Nemanic Łusakowského, který z kuloárních nebo dvorských klepů tlachá pohádky o železném vlku, o Gwalbertovi [...]*“¹⁸

Taktěž Łusakowského nazírání zdola, z pohledu těžce pracujícího zahradníka s nízkým vzděláním, na způsob fungování medycké botanické zahrady i na podobné zahrady v Haliči byl nad míru kritický. Uznával, sice že ten, kdo se chtěl naučit praktickou práci zahradníka, měl k tomu v Medyce výbornou příležitost, ale zároveň zdůrazňoval, že hlavní finanční užitek z toho měli vlastníci Józef Gwalbert Pawlikowski a ředitel Josef Blažek. K projektům haličských botanických zahrad sarkasticky poznamenal: „*Na celém území Haliče a Lodomerie byli pánové chorobně umanutí, pokud jde o zahrady, určitě to nebyla opravdová záliba. Kovali koně, žába nastavovala nohu [polské přísloví]. Zahradu měl hrabě Cetner, hraběnka Morska, hrabě Potocki z Łańcutu, budu ji mít i já!* – tak hovořil pan Maniowski, pan Kolpiński, pan Rogalski. *„Dělej, dej kluka na učení do Medyky, a nakupuj v Medyce exotické stromy, rostliny, palmy, kamélie atd... Copak já si to nemohu dovolit? Ted' to tedy mám!*“ *A pán měl, protože nakoupil v Medyce. Pan Blaszek [Blažek] a pan Gwalbert [Pawlikowski] se smáli, až se za břicha popadali [v doslovném českém překladu smát se do hrsti], a brali od lidí sorokowce [40 polských grošů] i bankovky [v českém doslovném překladu papírky] – od pánů, kteří chtěli mít zahrady a platili za ně v Medyce.*“¹⁹ Tento svérázný pohled jistě nezastávali ti, kteří z různých míst Evropy objednávali exotické druhy rostlin, ani rolníci z okolních vesnic, kteří získali práci a částečně i vzdělání, a samozřejmě haličská šlechta.

Český zahradník a ředitel botanické zahrady v Medyce Josef Blažek se trvale zapsal do dějin polského zahradnictví a jeho jméno obsahuje většina důležitých polských publikací o tomto odvětví, jako např. klasická práce Edmunda Jankowského *Dzieje ogrodnictwa w Polsce* (Warszawa 1923). Zajímavé však zároveň je, že Blažkovo jméno proniklo (jako Blažek Józef) i do nejdůležitějšího a nejrozsáhlejšího polského biografického slovníku, jímž je *Polski Słownik Biograficzny*,²⁰ zaznamenávající i významné osobnosti jiných národností než polské a také (jako Blažek) do gigantického zeměpisného díla z konce 19. století *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*.²¹ Pokud někdy český čtenář a badatel zavítá přes (v úvodu této stati zmíněný) hraniční přechod Medyka-Szeginie na Ukrajinu, měl by si při průjezdu připomenout, že vesnice Medyka s cca 2637 obyvateli²² je spjata s českým zahradnictvím, které zde v 19. století dosáhlo poměrně značného věhlasu.

¹⁸ KRAJEWSKI, M.: *Dzieje Medyki. Zarys monograficzny*. Rzeszów 1982, s. 52. Původní polský text: „*Rzecz szczególna, że kiedy za granicą najpoważniejszy pisarze wiedzą, o czym piszą, dzisiejszy polski gryzipiórek natchnienia swoje czerpie z pamiętników półgłówka i schizofrenika, z notorycznym urazem zdeklasowanego szlachciury Łusakowskiego, który z plotek garderobianych czy folwarcznych plecie bajki o żelaznym wilku, o Gwalbercie [...]*“

¹⁹ *Pamiętnik Seweryna Łusakowskiego*. Warszawa 1953, s. 100–101. Původní polský text: „*W całym kraju Galicji i Lodomerii była choroba na ogrody u panów, bo pewnie nie zamilowanie. Konia kuli, żaba nogę nastawiała. „Miał hrabia Cetner, hrabina Morska, hrabia Potocki z Łańcuta ogród, będą i ja miał!” – tak mówił pan Maniowski, pan Kolpiński, pan Rogalski. „Dalej, dawaj na naukę chłopca do Medyki, a kupuj w Medyce drzewa egzotyczne, palmy, kamelie itd... Cóż to ja tego nie mogę mieć? Otóż mam!” I miał pan, bo kupił w Medyce. Pan Blaszek [Blažek] i pan Gwalbert śmieli się w kulak, a brali sorokowce i papierki od ludzi – panów, którzy chcieli mieć ogrody placąc za nie w Medyce.*“

²⁰ *Polski Słownik Biograficzny*. Tom II. Kraków 1936, s. 122.

²¹ SULIMIERSKI, F. – CHLEBOWSKI, B. – WALEWSKI, W.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Tom VI. Warszawa 1885, s. 238.

²² Srov. <http://free.of.pl/m/medyka/ogolnie.html> [cit. 5. 9. 2012].

Portrét Józefa Gwalberta Pawlikowského z roku 1843 (Alojzy Rejchan, akvarel). Sbírký Pawlikowských. Muzeum Książąt Lubomirskich w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, Wrocław.

Summary

Striking Czech Traces in Medyka, East Galicia

Czech horticulture is a lesser-known topic in the context of the activities of the Czechs in Galicia. The eastern Galician town of Medyka, which since the Middle Ages was located at a crossroads between Lesser Poland and a Red Ruthenia, became an important center of horticulture on the territory of divided Poland at the turn of the 19th century. The role played by Czechs there was not insignificant, above all that of the director of the local botanical garden, Josef Blažek, during the tenure of whom the garden prospered significantly, also exporting its products beyond the borders of the monarchy. There was also a horticulture school, the first of its type in Galicia, associated with the botanical garden. An important source for the activities of Josefa Blažek and the other Czechs in the botanical garden in Medyka is the memoir of the gardener Seweryn Łusakowski, who, in the book *Pamiętnik Seweryna Łusakowskiego* described the specifics of the operation of the botanical garden as well as the relationships between the individuals associated with it.